

AFYONKARAHİSAR MADEN SUYU'NUN TARİHÇESİ

Her yemekten sonra aradığımız ,olmazsa olmazlarımızdan Maden Suyu hakkında ne biliyoruz.Ya da Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk sanayi teşebbüslerinden ve İstanbul'da ki Hamidiye Suyu'ndan sonra ülkemizin ikinci su işletmesi olduğunu biliyor muydunuz?

Afyonkarahisar Maden suyunun eski devirlerde de bilindiğine dair bir vesika olmamasına rağmen kaynağında yapılan çalışmalarda 30 metre derinlikte kalıntılara ve vadiye doğru giden birkaç yüz metre uzunluğunda tahta su yatağı bulunmuştur.Yakınındaki Ablak ve Karaoğlan Höyüklerinden çıkan eserlere bakıldığında da bu bölgenin geçmişinin "eski Tunç Dönemine" kadar uzandığı söylenebilir.

Maden suyu ile ilgili Osmanlı Arşivlerinde ilk kaynaklara 1877 yılında rastlamaktayız.Bu belgede Karahisar yakınlarında ki Ekşi su madeninin Maarif'e bırakılması gerektiği belirtilmektedir.(1)

O dönemde "Ekşisu" adıyla bilinen maden suyunun kaderi Belçikalı bir hekimin Sultan 2.Abdülhamit'e tavsiye etmesiyle değişmiştir.Böbrek rahatsızlığı ve sindirim problemi olan Padişah'ın maden suyunu kullanmasıyla sıkıntılarının geçmesi,Onun bu kaynak ile özel olarak ilgilenmesine yol açar.

H.1310 M.1894 tarihinde Hamidiye Etfal Hastanesi Doktorları Sultan 2.Abdülhamit'in emriyle kaynağa gelerek inceleme yaparlar.(2)

H.1312 M.1896 tarihinde Afyonkarahisar'da bulunan kaplıcalarla birlikte Ekşisu kaynağı'nın da işletilmesi Maarif'e bırakılır.(3)

Maden suyu Maarif tarafından işletildiği yıllarda kaynağın geleceğini gören bazı kimselerde işletme hakkını almak için girişimlerde bulunurlar.Bunlardan biri de o dönemde Anadolu-Bağdat Demiryolu Başkomseri Hayrettin Efendi ve Ziraat Bankası Muhasebe Kalemi çalışanlarından Mehmet Reşad Efendi'dir.(4)Ne var ki isteklerine olumlu cevap alamamışlardır.Bu kişilerin haricinde daha başka istekte bulunanlar olmuşsa da Maden Suyu gelirleri Maarif'e aktarılmaya devam eder.

Suyun tahlili ilk kez 1903 yılında Padişahın emriyle Tıbbiye Mektebi Öğretmenlerinden Kimyager Ali Bey tarafından yapılmıştır.Tahlil sonuçları Tıbbiye Mektebi Öğretmeni Tevfik Vacid Bey tarafından yazılan ve H.1324 M.(1909) tarihinde basılan "Umumi Telhisi Fenni Tedavi " isimli kitapta ilk kez yayınlanmıştır.

Tahlili yapan: Kimyager Ali Rıza

Tahlil tarihi: 20/12/1318

Bir litre suda

Natrium Bikarbonat	3,30711
Lityum Bikarbonat	0,02613
Kalsiyum Karbonat	0,93040
Strontium Karbonat	0,00602
Magnesium Karbonat	0,09180
Natrium Klorid	0,12253
Kalsiyum Klorid	0,13860
Humzu sadisihadit	0,01100
Hamızı silisyum	0,03200

Hamızı karbon	serbest	2,22400
Hamızı bor		eser
	Toplam	6,88959
Hamızı karbon mecmuu		3,50000
İzafi siklet		1,003
Sıcaklık		16 C.

Bu tahlilin yanı sıra H.1321 M.1905 yılında da Hamidiye Etfal Hastanesi sağlık kurulunun rapor hazırladığı bilinmektedir.

Maden Suyunun yabancı ülkelerde yapılan ilk tahlili 'de 1906 yılında Fransa Paris'te 'Laboratoire des Recherches Medicales'de adlı kurumda yapılmış ve yıllarca bu tahlil esas alınmıştır.Bu tahlilin sonuçlarında hemen hemen Türkiye'de yapılan ilk tahlil sonuçlarıyla aynıdır.

İlerleyen yıllarda Fransa Bordo Üniversitesi öğretim görevlisi Prof. Valter Nice ile birlikte bazı Alman ve İngiliz uzmanlarda tahlil yapmış ve bu tahlil sonuçlarını yayınlamışlardır.

O dönemde " Ekşi su" adıyla bilinen maden suyu kaynağının hemen yanından İstanbul-Afyonkarahisar Demiryolu'nun geçmesi diğer şehirlere nakliyesini kolaylaştırmıştır.

Sultan Abdülhamit tarafından geliri Hamidiye Etfal Hastanesi'ne bırakılan Maden suyunun dolumu ve nakliyesi için bir heyet oluşturularak çalışmalara başlanır.İstanbul'da özel şişeler yaptırılır .Boş şişelerin Afyonkarahisar'a ,dolan şişelerin İstanbul'a nakliyesi için 1905 yılında Anadolu Demiryolu Şirketiyle anlaşma yapılır.Bu anlaşmaya göre İstanbul'dan getirilecek boş maden suyu şişeleri için ücret ödenmeyecek, bunlar meccanen taşınacak,dolu şişelerin bulunduğu sandıklar için ise tarifeye göre ücret ödenecektir.(5)Her ne kadar böyle bir anlaşma yapılsa da takip eden yılda nakledilecek maden sularının ücretsiz de taşındığına rastlanmaktadır.(6)İstanbul'a sevkedilen madensuyunun yabancı ülkelere ihracı içinde ilk defa 1906 yılında çalışmalar yapılır.Daha önce 1900 yılında Paris'te yapılan madensuları yarışmasında Karahisar Maden suyu'nun altın madalya kazandığını da burada belirtelim.(7)

İlk yıllarda küçük bir barakada dolum yapılan madensuyuna 1909 yılında kaynağı muhafaza edecek kapalı bir yer ve yanına karakol yapılması kararlaştırılır.Burada yapılan barakada madensuyu şişelere doldurulmakta ve dolum işinde de Mevlevi görevliler çalışmaktadır.(8)

Uzun yıllar boyunca bu şekilde çalıştırılan Maden suyu üzerine modern yapıların yapılabilmesi için 1920 yılını beklemek gerekir.Bu yılda İstanbul Belediyesi'nden mühendis Selahattin Bey buraya yapılacak binaların planlarını yapmak için görevlendirilir.(9)

Yıllarca Maarif tarafından işletilen Karahisar Maden suyu gelirleri , Sultan Abdülhamit'in ilgilenmesiyle 1900 yılı başlarından itibaren Hamidiye Etfal Hastanesi'ne bırakılmıştır.Sultan Abdülhamid'in tahttan uzaklaştırılması ile birlikte Hastane'nin etkiside azalmış ve kaynağın işletmesinin yeniden Maarife verilmesi için girişimler başlamıştır.Bu arada Hamidiye Etfal Hastanesi'nin ismi de değişmiş Şişli Etfal veya Osmanlı Etfal Hastanesi olarak anılır olmuştur.

1913 yılında Karahisar'ı Sahip vilayetince yazılan bir yazıda " Karahisar mekatib-i ibtidaiyesine ait iken Hamidiye Etfal Hastanesi Sertabibi İbrahim Paşa tarafından zabt edilen maden suyunun maarif-i mahalliye namına istirdadıyla müzayedeye konulması" istenmektedir.(10)

Şişli Etfal Hastanesi'nin idaresinin İstanbul Şehremaneti'ne (Belediye) devredilmesiyle sebebiyle madensuyunda çalışan bekçi,görevli gibi çalışanların maaşlarının ne şekilde ödeneceğinin belirsizliği nedeniyle idareye görüş sorulur.

1912 ve 1913 yıllarında Maarif Nezareti tarafından değişik yazılarla Karahisar Maden suyu'nun eskiden olduğu gibi mekteplerin masraflarını karşılamak amacıyla tekrar Maarife bırakılması isteği dile getirilir.Uzun süre bu isteklere cevap vermeyen Afyon Karahisar'ın bağlı olduğu Hüdavendigâr Vilayeti Valisi Azmi Ömer Bey sonunda bir rapor hazırlayarak Karahisar Maden Suyu'nun Şura-yı Devlet kararıyla Şişli Etfal Hastanesi'ne bırakıldığını ve yeniden Maarif'e tahsis edilmesinin mümkün olmayacağını belirtir.(11)

Bu karara rağmen Maarif'in isteği devam eder.Hatta Meclis-i Mebusan'da ki Afyonkarahisar Milletvekilleri de bu konuda talepte bulunurlar,fakat talepleri reddedilir.Baskının artması sonucu Dahiliye Vekaleti yeni bir karar verir fakat bu kararla Maden suyu gelirleri "Mahalli mesarifler" için harcanmak şartı ile İdare-i Hususiye'ye (Özel İdare) bırakılır.(12)

Bu yıllarda Maden suyu koyu kahverengi renkli,kiloluk şişelere doldurulmakta ve ağızları porselen kapaklarla kapatılarak piyasaya sunulmaktadır.24 şişe alan tahta kasalar at arabaları ile Afyonkarahisar'a getirilerek Uzunçarşı'daki Akosman Mağazası'nda şişesi 100 para ve kasası 60 kuruş olarak halka satılmaktadır.

Maden suyu Özel İdare uhdesinde olduğu 1913-1926 yılları arasında bazı kişilere kiralanmıştır.1920 yılında 5 yıl süreyle kiralanması için yapılan ihaleye katılanlardan birisi de eski adıyla Hilali Ahmer Cemiyeti yani Kızılay'dır. Milli Mücadele sonrası Ali Rıza adlı emekli bir subay ve sonrasında Hüseyin Mollaoğlu maden suyu kaynağını işletenlerden bazılarıdır.(13)

Karahisar Maden suyu için asıl dönüm noktasını , imtiyazının 17 Ekim1926 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile 60 yıllığına Kızılay'a devredilmesi oluşturur.Bu tarihten sonra su kaynağının işletilmesinde daha profesyonel bir anlayış hakim olmuş,yeni yatırım ve reklam çalışmalarıyla hem üretimin artması sağlanmış hem de yurt çapında satış ve dağıtımı sağlanmıştır.

Böbrek rahatsızlığı olan Atatürk Cumhuriyetin ilk yıllarında kendisine gönderilen bu sudan içerek şifa bulmuş ve 1934 yılındaki bir Afyonkarahisar ziyaretinde Eskişehir istikametinden trenle Afyonkarahisar'a gelirken Gazlıgöl İstasyonu'nda bir müddet mola verir ve kendisine ikram edilen Maden suyunu içer.(14)

1932'lu yılında Dr.Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı sırasında Madensuyu ile ilgili çalışmalar yapması için yurtdışında bu konularda uzman olan Su kaynakları mühendisi A.Scherrer adlı kişi davet edilmiştir.Bu kişi yaptığı çalışmalarla 3 kaynaktan çıkan ve muhafazaları bozuk olan suları bir yerde toplamış ve ayrıca yapılması gerekenlerle ilgili bir rapor hazırlamıştır.Sağlık Bakanlığı'na verilen ve bunun yanı sıra 1933 yılında Almanya'da Internationalen Mineralioguellen Zeitung adlı gazetede de yayınlanan bu rapordaki bir ifadeye göre ,

-Türkiye Avrupa'nın bildiğinden çok daha zengin ve çeşitli maden sularına sahiptir.

-Bu kaynak itinalı bir şekilde değerlendirilmelidir

1941 yılında Fransa Paris'te basılan bir kitapta Karahisar Maden suyu'nun Avrupa'nın en önemli maden suyu olan Vichy ile karşılaştırması yapılmış ve Karahisar Maden Suyu'nun üstün vasıfta olduğu burada da belirtilmiştir.(15)

1951 yılında Fransa'dan ithal edilen yeni su şişeleme makinelerinin montajı sebebi ile üretim bir süre durur.Yalnız hastaların ihtiyacı için stoklardan bir kısmı sadece eczanelerde satışa sunulur. Yeni gelen makinenin devreye girmesi ile daha önce yıllık 1 milyon şişe olan üretim 6 milyon adete çıkarılacak ve ihtiyaç olursa daha da artırılabilecektir.O yıllarda diğer Avrupa

ülkelerine ihracat yapılırken Mısır, Filistin, Romanya, Yunanistan, Bulgaristan ve Kıbrıs'ın istekleri üretim yetersizliği sebebiyle gerçekleştirilememektedir. Yeni makine ile bu istekler karşılanmaya başlanır. Daha önce elle yapılan yapılan doldurma ve temizleme işlemleri nedeniyle halktan da şikayetler gelmektedir. Yeni makine ile hem bu işlemler otomatik yapılmaya başlanır hem de şikayetlerin önüne geçilmiş olur. Bunların yanı sıra kasalama işlemleri de tamamen otomatik hale getirilmiştir.

O yıllarda diğer bir sıkıntı da şişe fiyatlarının yükseklidir. Paşabahçe Cam Fabrikası'nda 40-45 kuruşa imal edilen şişelerin eğer gümrük muafiyeti sağlanırsa 7-8 kuruşa getirilebileceği gündeme gelir. (Milliyet Gazetesi 04/01/1951). Bunlara rağmen İstanbul Paşabahçe Şişe Cam fabrikaları'ndan şişe alımına devam edilir. Esasen 1920 ve 1930'lu yıllarda Türkiye'de şişe sanayi gelişmediğinden fabrika şişe ihtiyacını Avrupa ülkelerinde bulunan Ehrenstein-Toledo, Glasfabrik Fischman Schöne AG. gibi fabrikalardan temin etmiştir. Yine bu yıllarda özellikle şişelerin geri dönüşümünün sağlanması için Kızılay tarafından çeşitli basın duyuruları yapılır.

1950'li yıllarda Maden suyu özellikle Ortadoğu'da Arap ülkelerinde tanınmaya başlar. Suriye, Ürdün, Lübnan ve Mısır hükümet temsilcileri Ankara'da yaptıkları çalışmalarla madensuyunun ülkelerine ihraç edilmesi için gayret gösterirler ve başarılı olurlar. Fakat bu seferde yeni bir sıkıntı ortaya çıkar. Madensuyu ihraç edilen ülkelerin artması ile birlikte fabrika neredeyse tamamen ihracata çalışmakta iç piyasaya mal verememektedir. Maden suyu neredeyse karaborsaya düşer. Eczanelerde ilaç gibi satılmaya başlanır. Aylık 500-600 bin şişe civarında olan üretim, talebi karşılayamamaktadır. Yeri gelir sadece kapak sıkıntısı yüzünden üretime ara verilir. Gazeteler günlerce İngiltere'den ithal edilecek olan kapakların satın alındığını, yüklendiğini, yola çıktığını, gelmek üzere olduğunu haber yaparlar. (Mayıs 1956 tarihli gazeteler)

Karahisar Maden suyu'nun bayilik sisteminde karşılaştığımız dikkat çekici bir yönde özellikle İstanbul'da dağıtımını yapan başbayinin Afyonkarahisar'lı olmasıdır. 1950'li yıllardan itibaren Maden suyu'nun İstanbul başbayiğini Afyonkarahisar'lı Sarısoy, Helvacıoğlu ve Özpınar aileleri yapmaktadır. (22/06/1956 Milliyet)

Maden suyu kaynağının bulunduğu alan tesisleşmenin başladığı yıllardan itibaren ağaçlandırılmaya başlanmış ilk yıllarda teneke barakalarda kalan işçiler için ilerleyen yıllarda bu ağaçlık sahanın içine lojmanlar yaptırılmıştır. Özellikle 1946'dan 1964 yılına kadar burada çalışan ve tesisi ilk modern binalarına kavuşturan, yeni kaynak bulan Yüksek Su Mühendisi Memduh Ölçer bu çalışmalarının yanı sıra gerek Maden suyu işletmesinde gerekse Gazlıgöl Kaplıcaları'nda yapılması gerekenleri rapor haline getirmiş ve bastırmıştır.

Hafızalarda kalan bir olay da tesislerin ortasından geçen derenin .1958 yılı Temmuz ayı'nda aşırı yağış sebebiyle dere taşması ve Maden suyu bekçisinin eşi Azize Hanım ve 4 yaşındaki çocuğunun sele kapılarak boğulmasıdır. Bu dere yatağının ıslah edilmesi için 1977 yılında ihaleye çıkılmış olsa da ancak geçtiğimiz yıllarda sadece Maden suyu içinden geçen kısmı ıslah edilmiş Gazlıgöl'ün önünden geçen kısmı ise halen açıkta akmaktadır.

Maden suyu'ndan bahsetmişken bir kişiyi anmakta yarar var. Dr. Turgut Aktan 1946 yılından itibaren 35 yıl boyunca bu işletmenin doktorluğunu yapmış ve tesiste çalışanların yanı sıra civar köylerde yaşayan insanların da tedavilerini yapmasından dolayı tanınan bir kişi olmuştur. Bu çalışmasının karşılığında da Kızılay Onursal Üyeliği ve Altın Madalya ile ödüllendirilmiştir.

1972 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve Başbakan Ferit Melen'in ziyaretine kadar devlet adamlarının pek ilgilenmediği tesislere en son 1984 yılında dönemin Başbakanı Turgut Özal bir ziyarette bulunur.

1980'li yılların başında Maden suyu işletmesinin bulunduğu arazinin bir kısmında özel sektöre " yap-işlet-devret" modeli ile kaynak suyu üretim tesisleri kurma izni verilir. Açılışı 1984'te Başbakan Turgut Özal tarafından yapılan bu tesisler ilk yıllarda istikrarlı bir şekilde çalıştırılmış olmasına rağmen ilerleyen yıllarda bu istikrar bozulmuş uzun süre kapalı kalmıştır. 2000'li yılların başında Kızılay'a devredilen tesislerde tekrar üretime başlanmıştır

1950'li yıllarda yıllık ortalama 5 milyon şişe üretime sahip olan Kızılay Maden suyu günümüzde yıllık 400 milyon şişe üretim kapasitesiyle dünyanın önde gelen su işletmelerinden biri ve yakın bir gelecekte kapasitesini 600 milyon adete çıkarmaya hazırlanıyor. (27/07/2009 tarihli Sabah Gazetesi)

Yeni üretim hatları ile her yıl kapasitesi artırılan Maden Suyu'nda yapılması gerekenlere gelince; Maden suyu işletmesinin en büyük ihtiyacı görüldüğü gibi şişedir. Burada kullanılacak olan şişelerin yine burada üretilmesi ve Kızılay'ın bu işe yönelik bir fabrika kurması yıllar önce gündeme getirilmiş olmasına rağmen bugüne kadar bir gelişme kaydedilememiştir. Bir şişe fabrikasının yanı sıra çevresindeki ağaçlık alanla gözdolduran işletme sahasına insanlarımızın hem termal tedaviden yararlanabilecekleri hem de maden suyundan istifade edebilecekleri tesisler ,oteller yapılmalıdır. Maden suyu İşletmesinin hemen yanısında yer alan Gazlıgöl Kaplıcaları'na gelen binlerce kişinin buradan da faydalanması sağlanması hem Kızılay'ın gelirlerini artıracak hem de reklamını yapacaktır. Bunların yanı sıra Afyonkarahisar'a da büyük katkı sağlayacaktır.

DİPNOTLAR

- 1- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Tarih: 8 /Ra/1293 Dosya No: 1293 Gömlek No: 4
- 2-BOA Tarih: 29/Z /1310 (Hicri) Dosya No:4 Gömlek No:28
- 3- BOA. Tarih:1312 Dosya:223
- 4- BOA. Tarih: 1315 Dosya: 1108 Gömlek :83031
- 5-BOA. Tarih: 15/M /1322 Dosya No:258 Gömlek No:130
- 6-BOA. Tarih:23 /Ş/1323 Dosya No:14 Gömlek No: 1323/Ş-01
- 7-Aygen M.Sadettin Afyonkarahisar Kaplıcaları ve Madensuları Türkeli Yayınları 1979 Sh.183
- 8-BOA. Tarih:29/Z/1325
- 9-BOA. Tarih: 10/Z/1336 Dosya No:13 Gömlek No:53
- 10-BOA. Tarih: 18/Ra/1327 Dosya No.1114 Gömlek No:22
- 11- BOA. Tarih: 05/Ra/1328 Dosya No.52/2 Gömlek No:25
- 12- BOA. Tarih: 12/N/1329 Dosya No.32 Gömlek No:1
- 13- Aygen M.Sadettin Afyonkarahisar Kaplıcaları ve Madensuları Türkeli Yayınları 1979
- 14-Aygen M.Sadettin-Görktan Muzaffer Atatürk'ün Afyonkarahisar'a Gelişleri Türkeli Yay.1980
- 15-Ernst Chaput- PHRYGIE Geologie et Geographie Physique Paris 1941 sh.91-97